

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в киевля 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в киевля 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в киевля 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
Педагогика**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в киевля 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в киевля 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
в година XX, 2012 в киевля 1

Философия

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в киевля 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
в година XXXX, 2012 в киевля 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

10 8 – 14 март 2018 г.

Подкрепяща среда за ученици със СОП

Откъс от „Партньорство с родителите на ученици със СОП“

Мая Рогашка

Професионална гимназия по горско стопанство и дървообработване „Николай Хайтов“ – Варна

Най-верните приятели – родителите.

Най-големите дарители – учителите.

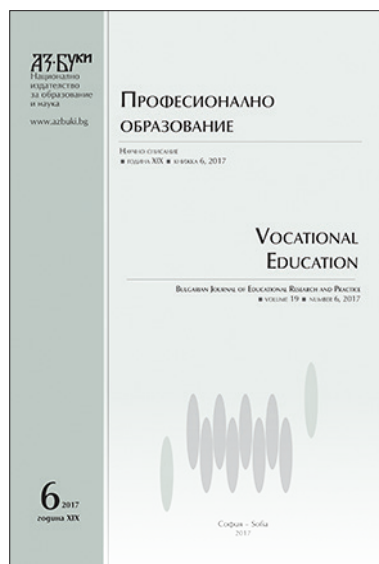
Най-добрите учители – децата.

Майка Тереза

В ППГСД „Николай Хайтов“ – Варна, се провежда обучение на ученици със специални образователни потребности, (наричани за кратко СОП) от 2009 г. Това е първата и на този етап единствената професионална гимназия във Варна, която обучава ученици със СОП интегрирано и в специализирани паралелки. Към момента в гимназията се обучават над 50 ученици със специални нужди, които са с различни състояния, диагнози и затруднения: лека до умерена умствена изостаналост; разстройство на училищните умения; нарушено зрение; хиперкинетично разстройство на поведението с дефицит на вниманието; дислексия; синдром на Аспергер и др. Поведението на учениците е различно. Потребностите са индивидуални и са проиктувани от състоянията им.

В ППГСД „Николай Хайтов“ е създадена, разработена и непрекъснато усъвършенстваща се подкрепяща среда за ученици със СОП. За нейното постигане в нашето ежедневие целият екип се съобразява с редица изисквания и прилагаме различни методи, модели и похвати. Това нарежда гимназията ни на едно от челните места при приобщаване на ученици със СОП. В този смисъл са утвърдени редица добри практики за работа с нашите „специални“ възпитаници. Една от тези практики е работата с родителите. Ролята на родителите и на семейната среда е от голямо значение за развитието

Заглавието е на редакцията

www.vocedu@azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Тоня Георгиева
E-mail: tonia@au-plovdiv.bg

Редактор

Николай Кънчев
0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: vocedu@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Професионално образование“, кн. 6/2017:

МЕТОДИКА И ОПИТ

Спортът – алтернатива на агресивното поведение / *Татяна Янчева*

Форми и политически инструменти за стратегическо направляване на образователни институции и спортни организации / *Иван Сандански*

Тютюнопушене или здраве – изберете сами / *Ученически съвет и XII „в“ клас на Средно училище „Пенчо П. Славейков“ – София*

Щастливи и здрави заедно / *Гергана Петрова, Анета Русева*

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

Бизнес план за създаване на печелин / *Наталия Стоянова*

Описание на практическа работа с програмата „Енвижън“ в обучението по математика във втори клас / *Светлана Колева*

ПИСМА ДО РЕДАКТОРА

Мобилното приложение VEO и опитът на един български директор / *Снежана Ангелова*

ХРОНИКА

ЕК приема инициатива за насърчване на чиракуването в Европа / *Генерална дирекция „Заетост, социални въпроси и приобщаване“ на ЕК*

ПЪТЯТ КЪМ УСПЕХА

Основни видове RAID конфигурации за обезпечаване сигурността на данните / *Христо Йорданов*

Информационна сигурност и технологии за защита в IP мрежите / *Цветан Митов*

УЧИЛИЩЕ ЗА УЧИТЕЛИ

Днес представяме: Професионална гимназия по горско стопанство и дървообработване „Николай Хайтов“ – Варна

93 години ПГГСД „Николай Хайтов“ – гимназия с традиции, доказана във времето / *Мария Георгиева, Мая Рогашка*

Дуалното обучение – мираж или реалност / *Мария Георгиева*

Партньорство с родителите на ученици със СОП / *Мария Рогашка*

Добри практики за повишаване качеството на практическото обучение / *Надежда Илиева*

ГОДИШНО СЪДЪРЖАНИЕ

на детето/ученика. Работата с родителите е изключително важна в целия процес на адаптация, социализация, интеграция и бъдеща реализация на ученици със СОП. Семейството и училището участват като равностранни, взаимно допълващи се партньори. Родителите и учителите са тези, които имат най-тесен контакт с детето/ученика, и всеки от тях по свой начин оказва влияние върху формирането на личността му. Изключително важен момент в работата с родителите е изграждането на доверие, уважение и сътрудничество. Те се изразяват в съобразяване с чувствата и решенията на родителите, във внимателното отношение на учителите към теми, за които трудно се говори, съпричастност от страна на учителите към проблемите на ученика и семейството и от страна на родителите към учебния процес.

Формите на сътрудничество с родителите в нашето ежедневие са многообразни и зависят от индивидуалността и необходимостта на всеки ученик и неговото семейство. Протичат под формата на родителски срещи; индивидуални срещи с директор, класен ръководител, психолог, ресурсен учител; периодични срещи с екипа за подкрепа на личностното развитие; психологическо консултиране на родител при необходимост и желание; присъствие по време на обучението на родителя при нужда; подпомагане на учениците със социални асистенти; провеждане на психологически тренинги по теми, заявени от родителите; посещения на културни мероприятия заедно; провеждане на благотворителни инициативи; организиране на тържества и др.

Семействата имат различни потребности, възможности и приоритети. Някои от тях имат нужда от помощ, други не. Едни семейства разчитат на информация, съдействие и подкрепа, предоставени от училището, други не. Но всички те се нуждаят от разбиране, внимание, от общуване със специалистите в училище. В ежедневния диалог между учители и родители се търси най-добрата възможност за преодоляване на трудностите на всяко дете и се акцентира върху неговите положителни и силни страни. Училищната общност трябва да се стреми да помага на семействата, като ги направи знаещи и можещи до такава степен, че да бъдат независими от специалистите при взимане на решения, касаещи бъдещето на техните деца.

Общата дейност, отговорност и партньорство между училището и семейството, техните общи усилия за решаването на проблемите на учениците със СОП са важен етап в процеса на тяхната интеграция. Съществуващите взаимоотношения между училището и семейството създават условия за обективна оценка на способностите на ученика. Най-голяма отговорност по отглеждането и възпитанието на деца и ученици със СОП заемат родителите, поради което те трябва да бъдат добре информирани. Това подпомага формирането на правилно отношение към децата в семейната среда, като по този начин родителите създават условия за по-нататъшното развитие на детето/ученика и интегрирането му в обществото.

Доброто сътрудничество между учителите и родителите е важна психологическа предпоставка учениците да усещат училището като желана територия и подкрепяща ги среда.

Пълния текст четете в сп. „Професионално образование“, кн.6, 2017 г.

„Живот на границата“ или „Живот между границите“

*Откъс от „Житейски разкази, гранична
реалност и политическа конюнктура“*

Мира Маркова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Неумолимата политическа реалност често преобръща човешките съдби, без да отчита личните желания и стремежи на хората. Тогава „животът на границата“ или „животът между границите“ става обичайно явление. В това отношение Балканите са един от най-динамичните европейски региони, където политическите обрати, особено през двадесетото столетие, поставят много хора пред дилемата на безвъзвратния избор. Историята на Балканите буквално „произвежда“ граници от най-различно естество – политически, етнически, културни, икономически. Според социолога Анна Кръстева граници на Балканите имат значение, те са по-скоро твърди и изключващи вместо включващи (Krusteva, 2012: 100). Балканските граници са допълнително заздравени и усиления от причисляването им не към „студени“ политически фактори, а към „горещи“ идентичностни принадлежности (Krusteva, 2012: 100). Подобна констатация се потвърждава и от С. Андреев, който застъпва тезата, че при балканските страни гържавните граници са вкоренени в едно субнационално и локално ниво на идентичности (Andreev, 2004: 383). В съвременния свят на бързо развиваща се и бързо променяща се културна реалност Балканите продължават да формират „една група Европа“, където неологизмите bordering, ordeding, othering са част както от всекидневието, така и от политическата реалност. Понятията „територия“, „власт“, различие“, „другост“ са значими елементи от мисленето на човека от Балканите. Една от основните причини се корени във факта, че гържавите на Полуострова са в сложни отношения с етническите идентичности, които често пресичат политическите граници (Krusteva, 2012: 104) и превръщат „другостта“ в особено значима и (в повечето случаи враждебно) непреодолима.

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamd@abv.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
0889 88 21 83
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 6/2016:

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

За личностите в науката / *Надежда Жечкова*

ПОГЛЕД НАД БАЛКАНИТЕ

Патрони и клиенти. Български примери и балкански паралели от края на XIX и началото на XX век / *Добринка Парушева*

Отечественият фронт и ранното социалистическо всекидневие: нарядни храни, стопанска и обществена мобилизация, подбор на надеждни елементи за строителството на народната демокрация / *Иван Еленков*

**ЦИВИЛИЗАЦИОННИ
ГРАНИЦИ**

Постсоциализмът като виенско колело (Политико-геронтоложко есе) *Маргарита Карамихова*

За дългия път на етнологията до училището / *Виолета Коцева*

**НАЦИОНАЛНИ
ИДЕНТИЧНОСТИ**

Житейски разкази, гранична реалност и политическа конюнктурa / *Мира Маркова*

Отново за българското традиционно облекло / *Мирела Дечева*

РЕГИОНАЛНИ ПРОУЧВАНИЯ

Да живеш в три държави: промени в земеделието и всекидневието на селяни от Северозападна България / *Илия Илиев*

Рефлексивна картина за социално включване на уязвими етнически общности и групи у нас (върху примера на образователните институции в община Стралджа) / *Ирина Колева*

ЮБИЛЕЙ

Доц. д.н.к. Веселин Тепавичаров на 60 години. Поздравителен адрес / *Мира Маркова*

ГОДИШНО СЪДЪРЖАНИЕ

Настоящото изложение е посветено на личната история (и грама) на онези хора, които остават незабелязани от „голямата история“. Разгледаните житейски разкази разкриват взаимоотношенията (и влиянията) между индивидуалния житейски път и политическата конюнктурa. Чрез разказите се поставя акцент върху съдбата на българите от региона на Босилеградско и Цариградско, гн. Димитровград, в Република Сърбия. Тези територии, след Първата световна война, са откъснати от България и предоставени на Югославия. Днес през тях минава българо-сръбската граница – политически мотивирана (от Великите сили), но културно и етнически незащитима (разбира се, в периода на нейното установяване).

Съдбата на отделния човек (наричан нерядко „обикновен човек“) привлича изследвателя, доколкото дава възможност да се потърси мястото на човека в историята, с неговите желания, стремежи, успехи и несполуки. Чрез този подход се откроява връзката между глобалния исторически процес, реалната действителност, локалната идентичност и моделите на локалната общност. Житейските разкази дават възможност да се разберат поведението на хората и техните позиции, предизвикани от ключови исторически събития. Така индивидуалната история се превръща в не по-малко ценна от официалната – дело на професионалистите. Индивидуалната история разкрива човешкото лице на обективната (професионалната) история. Отделните събди и преживени житейски практики са опит да се неутрализират забравата, отричането на миналото и налагането на живот единствено в настоящето, т.е. на *живота за мига*. При този подход от значение е не фактологичната точност на събитията в предложените разкази, а емоционално преживените повратности на историята и личното отношение към тях. Онова, което трябва да търсим в този тип житейски разкази, е по-скоро утаеният опит и това, което стои зад гърба на разказващия, оформяйки наратива в една определена и свързана с настоящето културна матрица (Galabova, 2008:116) Наративът подпомага документалния подход на историята, за да се изгради съвместно по-пълна картина на отминалото време, което чрез събдите на хората има отношение и към настоящето.

Така според австрийския антрополог Герт Дресел се поставя акцент върху многообразието от кръгове за обсъждане на житейски истории като един вид съвременен историко-етнологично изследване на пространството „у дома“ (Dresel, 1996: 121). Микроисториите разкриват цялата племеница от отношения, представи, поведени, манталитети, начини на мислене, ритуали, форми на комуникация, като очертават тяхното структуриращо въздействие. Чрез микроисториите се прави опит за една *histoire totale*, защото именно тя се стреми към реконструкцията на окультурения социум. В резултат микроскопският поглед може да бъде съпоставен и анализиран в контекста на макропроцесите (Dresel, 1996: 87 – 96).

Първият акцент от изложението се фокусира върху съдбата на българския журналист и общественик Есто Везенков. Роден в с. Поганово (Цариградско). След 1919 г. неговото семейство е подтикнато към принудително изселване от родните места. Заселва се в София, където първоначалните притеснения са големи и както самият Есто Везенков посочва, „когато дойдохме в София, бяхме неопитни и изплашени“ (Vezenkov, 2009: 23).

Историята и политическата конюнктура отреждат на героя съдбата на бежанец. Гражданската му позиция и личната му съдба го правят съпричастен към живота на всички бежанци от онази епоха. Разбира се, най-голямо внимание и място в цялостната му дейност заема съдбата на българите от т.нар. Западни покрайнини. Тяхната мълчалива или реална съпротива от двете страни на границата срещу решенията на Ньойския договор (подписан на 27 ноември 1919 г. и уреждащ отношенията между България и страните от Антантата), поставя на дневен ред въпроса за принудителното емигрантство, за носталгията, за измеренията на патриотизма. Не по-малко значим е проблемът за мястото на бежанеца в големия град, за неговата адаптация и изграждането на стратегии за оцеляване.

Героят на този разказ е особено активен през 30-те години на XX век. Завършва Трета софийска мъжка гимназия, участва в дейността на бежански дружества, пише дописки за различни вестници, свързва се с клуб „Родна авиация“ и накрая печели конкурс в прохождение тогава Радио София, с което свързва и професионалната си съдба. Първите радиопредavanja в България започват през 1935 г. Скоро след това радиото се превръща в най-масовата информационна, образователна и дори възпитателна агенция, която прераства в неформална институция. Есто Везенков се издига до ранг програмен директор и по този начин определя насоките за популяризацията на българската история и култура. Безспорно бежанските проблеми остават за него винаги злободневни. През целия си живот не престава да насочва общественото внимание към хората, които, подгонени от войни и политици, търсят спасение и нова адаптация, развиват носталгия по родния край и естествено изразяват угричен образ на безвъзвратно изгубените земи. Темата е актуална, защото бежанците са фактор в българската действителност, особено в годините след Първата световна война, не само с физическото си присъствие и стопанските проблеми, които битието им поражда, но и като елемент от емоционалната структура на времето (Vezenkov, 2009: 28).

След политическите промени в България, настъпили през 1944 г., Есто Везенков е обвинен във „фашистка пропаганда“ и хвърлен в затвора, където престоява две години. После с петното „неблагоденствен“ в досието води трудно съществуване, но не прави компромис със съвестта си, доказвайки, че човек може да живее достойно и в недостойни времена.

Изборът да бъдат бежанци, направен от семейството на Есто Везенков, е предприет от мнозина в защита на тяхната национална идентичност. След 1918 г. в София около 70 хил. бежанци са настанени в стари вагони, в палатки на полето (Stanev, 2005: 22). Общата съдба на бежанците ги свързва помежду им. Те изразяват землячества на много широка основа без значение дали са западнопокрайнци, тракийци, македонци или добруджанци. Може би едва разочарованията на Втората световна война разкъсват връзките между тях и ги изолират един от друг. Статутът *политически бежанец* в международноправен аспект е определен чак от Женевската конвенция от 1951 г. Реално всички онези българи, които след Първата световна война окончателно са прогонени от родните си места, могат да разчитат прегу всичко на личната си инициатива, познанства и локални общностни връзки и частично на мерките, предприети от българската национална държава, но без да имат реален статут на бежанци. Така измеренията на проблема са наистина огромни.

Крайните западни софийски квартали „Банишора“, „Три кладенци“, „Булина ливада“, „Царибродски“, „Коньовица“, населени предимно с бежанци, до 40-те години на XX в. са обиталище на градската беднота. Тези квартали обаче имат своя физиономия. По своему те са уникални, съответстващи на динамиката на времето, живеещи с пулса на събитията, особено от 20-те – 30-те години на XX век. Махалата и улицата най-вече възпитават младите хора от тези квартали. Те ги обединяват в определени локални общности със свои вътрешни правила, организация, ценности. Не без основание Есто Везенков посочва, че младите хора от тези квартали са носители на „чистия патриотизъм“ (Vezenkov, 2009: 39), имат силно изявена гражданска позиция и често посвещават съществуването си на каузата на националното обединение. Като илюстрация могат да бъдат приведени и други житейски истории освен вече споменатата.

Така например авторитетният български юрист Боян Михайлов има също съдба на бежанец, изпълнена с вътрешни противоречия, терзания и повратности. Семейството му не се изселва от Царибродско веднага след като тези земи са предоставени на Югославия. Баща му е поборник от Първата световна война. Участник в героичния Драгомански полк, раняван в лицето, награден с орден за храброст. Дядо му обаче не може да остави родните краища и забранява на семейството да се изселва. Когато децата порастват, ситуацията се променя. Големият син минава границата, установява се в София и става шивач. Малкият син, който е героят на тази история, расте развоен между средата, която намира в училището в Пирот, и онова, което слуша и възприема в семейството си. Един ден в началото на 30-те години бащата натоварва една волска каруца и се отправя по пътя към София. *На Драгоман обаче няма арка и фанфари, а митница. А митничарите се оказват – важни и ограничени* (Vezenkov, 2009: 47). Спират човека и искат да плати висока такса за носеното от него буренце с ракия. Човекът няма пари и обяснява, че е поборник от Първата световна война. Това

не трогва чиновниците и те гържат на своето. Когато наистина се убеждават, че човекът не може да плати, митничарите изливат ракията на пращия път. Огорчението и обидата са огромни. Чиновниците от двете страни на границата се оказват еднакви.

Младежът остава разочарован и търси истината, за да се опре на нея. До края на живота си остава развоят. Не осъжда никого. Обвинява политиката и търси да си обясни нещата с нравите на „пещерните“ балкански люде (Vezenkov, 2009: 49).

Тази поучителна история е показателна за грамата на бежанците. В много отношения те остават неразбрани и изолирани. „Границата“ сякаш белязва битуето им, а историята е безкрайно жестока към тези обикновени хора. Целият им живот минава на предела, в съмнение и търсене.

Други хора обаче никога не прекриват границата и прекриват живота си в различно културно обкръжение, между компромиса и паметта на гедите си.

Западните покрайнини (т.е. районите на Босилеградско и Царибродско) са чужди за сръбската култура земи (преди Първата световна война там въобще не живеят сърби), затова новите им владетци хвърлят много усилия за промяна на „културната карта“ на региона. Двадесетте години на ХХ в. са едно от най-тежките десетилетия в българо-сръбските отношения. През този период са затворени 138 български начални училища, 2 гимназии, 6 прогимназии. Закрити са различни български културни дружества. На ежедневно посегателство е подложено обикновеното население, респонденти посочват, че дори като жънехме, не смеехме да се обрнем с лице към България, за да не ни обвинят в шпионаж. Целенасочено е ликвидирани и българската интелигенция. В тази връзка е достатъчно споменаването на имената само на видните босилеградчани Йордан Захариев и Емануил Пондимитров, които напускат родните си краища, за да спасят живота си. Независимо че сръбската политическа доктрина официално признава наличието на българско малцинство.

Съвсем естествено, провежданата през годините целенасочена политика за културна погмяна дава своите резултати. Много хора с български произход, които остават по родните си места, изпитват известен страх да декларират идентичността си. Някои от тях възприемат като компромис т.нар. югославска идентичност. Други – наименованието и особеностите на етнографската група от региона (шопи). От 50-те години в сръбската политика е в сила и изфабрикуваната теория за „шопската нация“. Особено за Царибродско и днес сред хора с български произход може да се чуе обяснението: тук сме особена порода хора – смесица между българи и сърби, шопи ни викат. Немаме ние вера и народност.

И днес за българите от Царибродско естественият притегателен градски център с икономическа значимост е София, отстояща само на 80 км, а съответно за босилеградчани – това е Кюстендил, намиращ се на около 20 км. Екологичната ниша естествено поражда икономическа връзка между големия град и периферните му райони от близкия хинтерланд. Неумолимата историческа действителност прекъсва обаче тази връзка, установявайки нови политически граници, които са пречка за нормалното икономическо развитие на пограничните райони. Компромисите продължават и днес. Като прибавим силното влияние на югофолка и близостта на традиционната сръбска и българска обредна система, в много отношения обезличаването на българите от пограничните райони е факт въпреки активната дейност на местните български дружества, особено през последните десетилетия.

Настъпването политическо затопляне в отношенията между България и Сърбия е опит за реабилитация на обикновените хора, живеещи от двете страни на границата.

Представените житейски разкази налагат някои обобщения, отчитайки техните типологични характеристики. На първо място, тези разкази принадлежат само на мъже, което определено има своите специфики. Мъжкият спомен е по-ориентиран към важни политически и социални събития. Много често той е в първо лице, единствено число, като по този начин се поставя акцент върху говорещото лице и неговата гледна точка. В своите разкази мъжете са винаги политически ангажирани, като политическите им пристрастия накъсват хода на изложението. Мъжете търсят оправдание за едно или друго свое действие в развитието на глобалния исторически процес. Конкретните исторически параметри са друга отличителна черта на мъжкия разказ. Времето има реални исторически измерения, свързани с политически, международни и общонационални значими събития: ...преди Първата световна война; след подписването на Ньойския договор; през Втората световна война; след 9 септември 1944 г. (установяването на комунистически режим в България).

В своите разкази мъжете залагат признаването на авторитети и спазването на йерархия – в семейството, в групата, в общността. В рамките на семейството е неоспорим авторитетът на бащата (дори разказващият да не е съгласен с позицията на бащата, тази позиция е приемана без възражения). До голяма степен това е остатък от патриархалните традиции, доминиращи във възпитанието на българите почти до средата на ХХ век. Трябва да се отчете и фактът, че представените разкази принадлежат на хора, произлизащи от село, където зачитането на бащината воля е общобалидна норма. В групата най-често е с авторитет онзи, който доминира с физическа сила или чрез специфични умения. В обхвата

на общността водещи са житейският опит и съответното социално положение. Важен показател е и възрастта. Авторитетът на възрастните хора е неоспорим. Факт, който остава константна категория, независимо от промяната на ценностите през различни исторически периоди.

Безспорно повтарящ се мотив в мъжките разкази е отношението към историята, обвързана винаги с националната идентичност. В мъжкото повествование разказващият винаги дава оценка на историческата ситуация, интерпретира важни исторически събития. Тук от значение е и фактът, че представените истории принадлежат на бежанци, които имат особена менталност. Чрез „припознаването“ и интерпретирането на историята те поддържат стабилна своята идентичност, обичват успешно както със своята локална общност, така и със своята държава (Маркова, 2011: 167).

Представените разкази поставят и въпроса за зависимостта на обикновения човек от грастичните промени, които настъпват в хода на историческото битие. В този контекст според Владимир Пенчев биографичните наративи представляват особена класификационна единица (Penchev, 2008: 41), като автобиографията не е просто разказ, тя е философия.

Динамиката на двадесетото столетие предизвиква срив на политически системи, установи нови политически граници и провокира миграционни движения от различно естество. Бежанците са принудителни мигранти и тяхната съдба поставя редица въпроси пред изследователя, отнасящи се за ролята на обективната историческа реалност, за мястото на човека в историята, за неговите желания, стремежи, търсения, за обвързаността между индивидуалния житейски път и политическата действителност. Личните истории на бежанците реабилитират стойността и значимостта на индивидуалната история в общия процес на общественото развитие. По думите на един от героите на представените житейски разкази, каквото и развитие да претърпи светът, ние сме длъжни да помним. И доброто, и лошото. За да бъдем народ с минало, колкото и противоречиво да е то. Когато миналото присъства, в настоящето се поражда специфично възприятие на съвременността. Особено днес, когато съвременната ситуация на Балканите и в света отново направи актуална темата за бежанците, макар и проблемът да е породен от по-различно естество.

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 6, 2017 г.

Глаголи с особено формообразуване в немския език

*Откъс от „За глаголите с особено
формообразуване в немския език
и включването им в синхронна
класификационна схема на глаголните
флексионни типове“*

Емилия Денчева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В статията ще бъдат разгледани глаголи, чието темпорално формообразуване се отклонява от това на двата основни типа спрежение – силно и слабо, или от регулярното спрежение в рамките на съответния основен клас. Такива глаголи са т.нар. „претеритопрезенциални“ глаголи, глаголт *wollen*, глаголт *bringen*, глаголите с т.нар. „обратен преглас“ (Rückumlaut), глаголите *sein*, *gehen*, *stehen* и *haben*, глаголт *werden*, както и глаголи, при които все още е налице т.нар. „граматическа смяна“ (grammatischer Wechsel) или липсва т.нар. „презентна променлива флексия“ (Präsens-Wechselflexion). Разликите в спрежението на тези глаголи ще бъдат представени като закономерно следствие от текли в езика развойни процеси. Въз основа на тези диахронно обособили се флексионни особености в заключение ще бъде направено предложение за включването на глаголите с особено формообразуване в единна класификационна схема на глаголните флексионни типове, тъй като в редица синхронни класификации съществуват значителни различия и противоречия по отношение на субкласифицирането именно на такива глаголи.

1. Глаголи с особено формообразуване в немския език

Обект на представяне в подглавите 1.1. – 1.7. ще са глаголите, които показват отклонение от

Заглавието е на редакцията

www.foreignlanguages.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.н. Димитър Веселинов
E-mail: d_vesselinov@yahoo.fr

Редактор

Николай Кънчев
0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: foreignlanguages@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Чуждоезиково обучение“, кн. 6/2017:

ПРИЛОЖНА ЛИНГВИСТИКА

За глаголите с особено формообразуване в немския език и включването им в синхронна класификационна схема на глаголните флексионни типове / *Емилия Денчева*

МЕТОДИКА

Университетското образование – от знание към комуникация / *Магдалена Костова-Панайотова*

Les rôles des mots-clefs / *Anélia Brambarova*

ЕЗИК И КУЛТУРА

Българският учен и политик проф. Иван Шишманов (1862 – 1928 г.) и Паневропейското движение / *Румяна Конева*

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКА
АРХЕОЛОГИЯ

Реконструкция българското
языка вследствие появления
тестативного компонента в се-
мантике сикноморфемы х / Ми-
рослав Янакиев

ХРОНИКА

Социолингвистите ни събу-
диха отново / Катя Исса

Димитър Стефанов – живот
в поезията и поезия в живота /
Радост Рачева

Семинар „Иновативни обра-
зователни технологии в чуждо-
езиковото обучение“ / Даниела
Кох-Кожухарова, Калина Бра-
танова

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Категорията посесивност и
нейните проекции в съвремен-
ния турски книжовен език / Да-
ниел Данов

Цариград и българските учи-
лища / Милена Йорданова

Ново завръщане към модер-
низма / Бойка Илиева

ОТКРИТАЯ ЛИНИЯ

Молодежный форум «Моя
инициатива в образовании» –
пространство обучения русско-
му языку как иностранному /
Раиса Богданова

ГОДИШНО СЪДЪРЖАНИЕ

двата основни флексионни типа по отношение на об-
разуването на формите за претеритум и партицип
претеритум. След това в подглава 1.8. вниманието
ще се насочи към един подклас в рамките на основния
клас „силни“ глаголи, при който във 2. и 3. лице презенс
индикатив липсва регулярната променлива флексия –
i-преглас (*i*-Umlaut) или *e*-смяна (*e*-Wechsel, *e*-Hebung).

1.1. Претеритопрезенциални глаголи

Към претеритопрезенциалните глаголи в нем-
ски днес се числят моголните глаголи *können*, *dürfen*,
sollen, *mögen*, *müssen*, както и глаголт *wissen*. В по-
старите периоди на езика броят им е бил по-голям.
В основата на понятието „претеритопрезенс“ (или
по-точно „перфектопрезенс“) е залегнало схващането,
че в германския при една група от първично силни
глаголи е настъпило развитие, при което индогерман-
ските им форми за перфект са поели функцията да
изразяват темпоралното значение „презенс“. Глаголните
основи за презенс, аорист и перфект първоначално
не са изпълнявали темпорални задачи, а са служели за
спецификация на начина на действието. Презентната
основа е представлявала действието като незавършено
(имперфективно), а аористната – като завършено
(перфективно). Перфектната основа е означавала
резултата от действието. Резултатът е могъл да
важи за миналото или да има връзка с настоящето.
Именно във втория случай перфектната основа е мог-
ла да се свърже с темпоралното значение „презенс“.
Възникването на претеритопрезенциите от едното
от значенията на индогерм. перфект в исторически
граматики на немския език се илюстрира най-често
на базата на готския глагол *witan* 'зная'. Гот. *wait* 'ich
weiß' спада към угг. перф. **woida* и отговаря точно на
перфектните форми стунг. *vēda*, гр. *oída*, стб. *vědě* 'ich
habe gesehen, ich weiß'. „Знаенето“ трябва да се разглеж-
да като резултат на еднократния и отминал акт на
„виждането, забелязването“ и същевременно като
настъпило трайно състояние у субекта като след-
ствие от този акт. Тук е налице трансформация от
качествен вид – активното действие е преосмислено
като настъпило в резултат на него състояние. Транс-
формацията води, в крайна сметка, до обособяване на
новото значение.

Като образувания на базата на индогерман-
ската перфектна основа, обозначаващи настъпило в
настоящото състояние, които впоследствие стават
част от темпорално ориентирана система, прете-
ритопрезенциалните глаголи в немски показват при
образуването на основните си форми двойствената
натура на първични (силни) и производни (слаби) гла-
голи. Презентните им форми за ег. и мн. ч. носят
характеристиките на силните глаголи – образувани
са с отглас (Ablaut). Тези форми (като стари силни
форми) позволяват съотнасяне на претеритопрезен-
циите към една от квантитативно-квалитативните
отгласни редици (Ablautreihen), в които се разпоре-
лят силните глаголи. Ще приведа като пример глаго-
лите *wissen* и *dürfen* с формите им за презенс 1./3. л.
ег. и мн. ч. в старовисоконемски, за да може да се на-
прави паралел със силни глаголи в претеритум 1./3. л.
ег. и мн. ч. от същите отгласни редици, тъй като
вследствие на фонетични промени днешните форми
на глаголите (не само на претеритопрезенциалните)
са променили съществено звуковия си облик.

Първа отгласна редица:

през. 1./3. л. ед. ч. *weiz* – мн. ч. *wizzum* (< ствн. *wizzan*, нем. *wissen*)
 прет. 1./3. л. ед. ч. *reit* – мн. ч. *ritum* (< ствн. *ritan*, нем. *reiten*)

Трета отгласна редица:

през. 1./3. л. ед. ч. *darf* – мн. ч. *durfum* (< ствн. *durfan*, нем. *dürfen*)
 прет. 1./3. л. ед. ч. *warf* – мн. ч. *wurfum* (< ствн. *werfan*, нем. *werfen*)

Претеритопрезенциалните глаголи образуват в германски (след като старите им перфектни форми са заели темпоралното място на презенса) нови инфинитивни форми и форми за претеритум. Новата инфинитивна форма базира на перфектната коренна морфема с нулева отгласна степен (от която са и приведените по-горе презентни темпорални форми за мн. ч. *wizzum* и *durfum*). Така напр. инфинитивите на нем. *wissen* и *dürfen* гласят в ствн. *wizz-an* и *durf-an*. Новите форми за претеритум следват модела на слабите глаголи. При тях коренната морфема се добавя гентален суфикс. Така напр. претеритумът на *durf-an* е *durf-ta* > *dorf-ta* чрез спадане (*Senkung*, *Brechung*) на *u* пред *a*. По същия начин се образуват и формите за партицип претеритум, но те възникват сравнително късно и по различно време при отделните глаголи от тази група. Напр. при нем. *dürfen* причастната форма (*ge-*)*dorf-t*, (*ge-*)*durf-t* е засвидетелствана чак в раннонововисоконемския период, когато парадигмата е запълнена при всички претеритопрезенци.

С оглед на начина на образуване на темпоралните форми за претеритум и партицип претеритум с гентален суфикс (отличителен белег на слабите глаголи), но на базата на коренна морфема с отглас (отличителен белег на силните глаголи), глаголният клас на претеритопрезенциалните глаголи може да се разделя на като „смесен“ клас, а прилежащите към него глаголи да бъдат терминологически специфицирани като „смесени“ глаголи.

1.2. Глаголът *wollen*

Особеностите във флексивната парадигма на нем. глагол *wollen* произтичат от настъпила смяна на наклонението: исторически погледнато, флексивните форми за презенс индикатив при този глагол представляват форми за стар перфект оптатив на индогерм. *-mi* глагол. За сравнение може да се даде пример със съвременната немска глаголна форма *ich möchte*, която е в претеритум конюнктив, но има презентно значение. В презенс индикатив на глагола *wollen* в германския вместо очакваната нулева степен на силния корен *wul-* стои пълната степен *wel-*, която по всяка вероятност е пренесена от стария индикатив (срв. напр. лат. *vel-im*, *vel-is* etc.). Към „новия“ индикатив презенс са образувани нови форми за конюнктив презенс и нов слаб претеритум.

Презентните форми на *wellan/wellen*, *wollen* в ствн. имат двояк характер: в ед. ч. всички форми са образувани от угг. корен (нормална степен) **wel-* 'wollen', към който без тематична гласна са прибавени окончанието за оптатив перфект и т.нар. вторични лични окончания (срв. лат. *vel-i-m*, *vel-i-s*, *vel-i-t*). В ствн. форми е настъпила промяна на *e* в *i* (*e*-Wechsel, *e*-Hebung) и изпадане на съгласните в красловието. Предполага се, че в презенс мн. ч. в парадигмата на силния глагол от угг. корен *wel-* са залеждали индикативните форми на слаб каузативен глагол, вторично образуван с помощта на *-jan* суфикс от същия угг. корен в отгласния му вариант **wol-* (> герм. **wal-*). При прехода към ствн. възникналата в герм. форма **wal-jan* е претърпяла закономерното развитие, характерно за слабите глаголи, образувани с този суфикс – преглас на *a* в *e* и удвояване на съгласната *-l-* в *-ll-* пред *j*, така че в ствн. формата му е *wellen* (срв. днес нем. *wählen*).

За коренната гласна на новата претеритална форма ствн. *wolta* > нем. *wollte* има различни опити за обяснение: според Mettke (1993: 206) претериталната форма е образувана с гентален суфикс от герм. **wal-* (< угг. **wol-* отгласна степен на силния корен **wel-*). За звуковото развитие на герм. **wal-da* в ствн. *wolta* се приема потъмняване на коренната гласна *a* в *o* след *w*. По-безпроблемно би било обаче, ако за база на новия претеритум се изходи от угг. нулева степен на коренната гласна **-l-*, от където в герм. ще имаме **-ul-*, а в ствн. *-ol-* след спадане (*Brechung*) на *u* в *o* пред *a* на окончанието. В този случай в новата форма за претеритум бихме имали първоначалния звуков облик на коренната морфема за оптатив перфект, която именно впоследствие е послужила за основа на формите на глагола в индикатив презенс. Друго просто обяснение би било да се приеме, че претеритумът на ствн. глагол *wellen* е аналогично оформен в процес на сближаване с глаголите от класа на претеритопрезенциите. При този процес звученето *wolta* в ствн. би могло да възникне по модела на претеритални форми, като ствн. *mohta*, *solta*, *dorf-ta* и т.н. По-новите форми с *-o* след това може да са пренесени от претеритума във формите за презенс индикатив мн. ч. и в конюнктив.

Ако бъде уточнено, че под „смесени“ глаголи ще разбираме такива глаголи, които при образуването на темпоралните си форми показват характерни белези както на силните глаголи (образуване на формите с отглас на коренната гласна), така и на слабите (образуване на формите с добавяне на гентален суфикс), то тогава немският глагол *wollen* може да бъде причислен към тази група.

1.3. Глаголът *bringen*

Особеното при синтетичните форми за претеритум и партицип претеритум на глагола *bringen* е, че имат едновременно коренна флексия (отглас) и външна флексия – гентален суфикс. Това е свързано с факта, че този глагол е бил първоначално силен, но е придобил вторично и белези, характерни за формообразуването на слабия клас глаголи. Като силен глагол, *bringen* е спадал към трета отгласна редица, срв. формите:

угр.	* <i>b^hreng^h</i> -	* <i>b^hrong^h</i> -	* <i>b^hrngh^h</i> -	* <i>b^hrng^h</i> -	
герм.		* <i>breng-</i>	* <i>brang-</i>	* <i>brung-</i>	* <i>brung-</i>
ствн.		<i>bring-an²</i>	<i>brang</i>	<i>brung-um</i>	<i>brung-an</i>

Силни форми в претеритум ег. и мн. ч. се срещат, макар и рядко, чак до раннонововисоконемския (срв. Ebert/Reichmann/Solms/Wegera 1993: 252). Тъй като в процеса на езиковата еволюция силните форми за прет. и парт. прет. са приобчили и гентални суфикси, *bringen* може да бъде причислен към класа на „смесените“ глаголи. В диахронен план по друг признак – изпадане на *-n-* (*n-Schwund*), глаголът може да се обедини в една група с нем. *denken* (срв. *dachte, gedacht*) и *dünken* (срв. вече остар. *deuchte, gedeucht*). При тези глаголи в германски назалът *n* в прет. и парт. прет. (срв. **branh^{ta}*, **branh^t*) търпи развитие във веларен звук (асимиляция) пред изгласа *-h-* на корена и изчезва, а коренната гласна бива удължена компенсаторно (срв. гот. прет. *brāhta*, парт. прет. **brāhts*).

Претеритумът се образува с отглас и гентален суфикс още в германски, срв.

герм. прет.	* <i>branh^{tō}</i> (<i>ht</i> по 1. звукоизместване < угр. <i>kt</i>) > <i>brāhtō</i> (<i>ā</i> < <i>anh</i>)
ствн. прет.	<i>brāhta</i>

Аналогично формата за парт. прет. ствн. е *brāht*. Глаголът *bringen* е перфективен, затова партиципалната форма първоначално се образува без *gi-*. Днес формата е унифицирана – *gebracht*.

1.4. Глаголи с т.нар. „обратен преглас“ (Rückumlaut)

От морфологична гледна точка глаголите *brennen, kennen, nennen, rennen, senden, wenden* и *denken* образуват в съвременния немски език особена група, защото формите им за претеритум и партицип претеритум съдържат гентален суфикс, но същевременно се образуват с промяна на коренната гласна – *e* в презентната форма алтернира с *a* в претериталните форми, срв. *brennen – brannte, gebrannt; kennen – kannte, gekannt* и т.н. За граматика, която не отгават значение на характера на промяната, наличието на тази вариация в корена е достатъчно основание за разглеждането им като глаголи от „смесен“ тип, т.е. като глаголи, в чиито форми присъстват едновременно както характерните за силния клас неразчленими флексиви (коренни гласни с отглас), така и характерните за слабия клас разчленими флексиви (гентални суфикси). В резултат на това в съвременни немски граматика тези глаголи се появяват в една група с глаголи като *bringen, wissen* и модалните глаголи *können, dürfen, sollen, mögen, müssen, wollen* (срв. напр. Dreyer/Schmitt 2000: 40). От друга страна, темпоралното формообразуване на *brennen, kennen, nennen, rennen, senden, wenden* и *denken* се поставя в един план с това на глаголи като *mahlen, salzen* и *spalten*, които имат силни форми само в партицип претеритум и *küren, melken, sieden* и *backen*, които без разлика в значението имат паралелни силни или слаби парадигми (срв. Engel 1988: 401 сл.).

Според възникването си глаголите *brennen, kennen, nennen, rennen, senden, wenden* и *denken* не са силни глаголи, т.е. глаголи, чиито темпорални форми се образуват чрез отглас на коренната гласна. Тези глаголи са спадали към слабия клас на т.нар. *-jan* глаголи, който в германския (готския) и в по-ранните езикови периоди на немския е бил изключително многочислен. Суфиксът герм. *-jan* в ствн. се явява като *-en* (при някои глаголи с изглас на корена *-r-* като *-ien*, по-късно и тук се установява *-en*). В ствн. за презентните форми на слабите *-en* глаголи е характерна една комбинаторна промяна, обусловена от присъствието на *-j-* в суфикса – т.нар. преглас (Umlaut) на коренната гласна. В този период прегласът засяга само кратката гласна *a*, която се превръща в *e* (Primärumlaut). В следващия езиков период – средновисоконемския, *i*-прегласът обхваща и останалите гласни и дифтонги (Sekundärumlaut). Пред генталната съгласна в претериталните форми в определени случаи (при дългосрични и многосрични глаголи) *-j-* подлежи обаче много рано на синкопа, така че коренната срчка не е могла да получи преглас. Терминологичното обозначение на тези глаголи като глаголи с „Rückumlaut“ е унаследено от Grimm (1893: 788 сл.). Той смята, че глаголите, които образуват претериталните си форми без преглас (като напр. ствн. *brennen, 'brennen', branta; senden 'senden', santa*), първоначално също са имали преглас, но по-късно той е бил премахнат и е възстановена първичната гласна. По-вероятно е обаче в претеритума на тези слаби глаголи (поради *j*-синкопа пред генталния суфикс) да се пазят първичната гласна на герм. презентен корен (срв. гот. *(in-)brannjan 'in Brand setzen', sandjan 'senden'*).

В средновисоконемски слабите глаголи с „обратен преглас“ (Rückumlaut) все още са отчетливо маркирани, тъй като за разлика от презентните им форми в претериталните липсва преглас. В раннонововисоконемски започва масивно уеднаквяване на коренните гласни

в претеритум с тези в презенс. Това уеднаквяване в рамките на парадигмата същевременно представява и системно уеднаквяване в рамките на класа слаби глаголи.

В съвременния немски език характерната за групата на глаголите с т.нар. „Rückumlaut“ особеност – преглас в презенс и отсъствие на преглас в претеритум и партицип претеритум, се среща само още при сегемте глагола *brennen, kennen, nennen, rennen, senden, wenden* и *denken*.

При глаголите *brennen, kennen, nennen* и *rennen* днес не личи никаква тенденция за уеднаквяване гласежа на коренните гласни в презентните и претериталните форми. За разлика от тях при *senden* и *wenden* до старите форми без преглас *sandte, gesandt* и *wandte, gewandt* се развиха и претеритални форми с уеднаквени по презентната форма коренни гласни – *sendete, gesendet* и *wendete, gewendet*. Формите с „Rückumlaut“ и тези с уеднаквени коренни гласни в основните форми при *senden* са ясно разграничени по значение, срв. *senden, sandte, gesandt* ‘schicken’ спрямо *senden, sendete, gesendet* ‘ausstrahlen’. Формите *wandte, gewandt* на *wenden* постепенно излизат от употреба. Навсякъде в изрази като напр. *den Blick zur Seite wenden; sich an jdn wenden; sich nach rechts wenden; sich mit seiner Kritik gegen jdn/etw. wenden*, където преглас стоеше *wenden, wandte, gewandt*, днес в прет. и парт. прет. се предпочитат по-новите форми *wendete, gewendet*.

Съвременните немски глаголи *brennen, kennen, nennen, rennen, senden, wenden* и *denken* не могат да бъдат класифицирани като „смесени“ глаголи, тъй като темпоралните им форми не отговарят на условието да са носители на белези, характерни и за двата основни класа – отглас и гентален суфикс. По начина на своето темпорално формообразуване тези глаголи са слаби глаголи, които са запазили до днес една фонетична особеност на част от първоначално особено многобройната група на герм. *-jan* глаголи – отсъствието на преглас във формите за претеритум и партицип претеритум.

1.5. Глаголи със суплетивно формообразуване – *sein, gehen, stehen, haben*

Специфичното, което обединява глаголите *sein, gehen, stehen* и *haben* като морфологически обособена група, е свързано с начина на образуване на флексионните им форми от различни глаголни корени. В този смисъл, всички те показват суплетивно формообразуване в своята парадигма.

1.5.1. Флексионните форми на глагола *sein* базират на три корена: угр. **es-/*s-* ‘sein’ (срв. лат. *es-t, s-unt*), угр. **b^heu/b^hū-* ‘wachsen, gedeihen’ (срв. лат. перф. *fū-i*), угр. **ues-* ‘verweilen, wohnen’ (срв. ствн. *wesan* ‘sein’). Презентните форми на глагола *sein* са от угр. **es-/*s-* и **b^heu/b^hū-* (срв. напр. 1. л. ед. ч. през. *bin* < ствн. *b-im*: *b* < **b^hū-*, *-im* < *immi* < герм. **iz-m(i)* < идг. **és-mi*; 3. л. ед. ч. през. *ist* < герм. **is-ti* < идг. **és-ti*; 1./3. л. мн. ч. през. *sind* < ствн. *sint* < *s-int* < герм. **s-indi* < угр. **s-énti*), а формите за прет. и парт. прет. от угр. **ues-* (срв. напр. 1./3. л. ед. ч. прет. *war* < ствн. *was*, парт. прет. *gewesen*).

1.5.2. В парадигмата на нем. *gehen* и *stehen* участват различни корени: презентните форми на тези глаголи са от ствн. кратки инфинитиви *gân/gên* и *stân/stên*. В раннонововисоконемски от *gên* и *stên* се развиват двусричните инфинитиви *gehen* и *stehen*. Съвременните форми на глагола *gehen* в прет. и парт. прет. – *ging, gegangen*, се извеждат от документирания в ствн. силен глагол *gangan, gieng, giengum, giganan*. Формите на *stehen* в прет. и парт. прет. – *stand, gestanden*, съответстват на ствн. силен глагол *stantan, stuont, stuontum, gistantan*. Регулярната форма в прет. ед. и мн. ч. на *stehen* в раннонвн. е *stund-*. Характерната за съвременния език нормирана форма *stand-* в този период се среща много рядко. По-старата форма *stund-* е изтласкана от *stand-* през XVIII век. Формата в конюнктив прет. *stünde* се запазва до края на XIX век. Днес регулярната форма е *stünde*, но се среща и старата *stünde*.

1.5.3. Нем. глагол *haben* е поставен от Spitz (1966: 22) в една подгрупа с *werden* поради т.нар. от автора особеност „Konsonantenfortfall“ (изпадане на съгласни), срв. *haben* – ег *ha^vt* и *werden* – ду *wir^vst*. Проблемът е, че загубата на съгласни в презентните форми на *haben* – *hast, hat*, както и във формите в претеритум – *hatte, hattest* и пр., се дължи на причини, различни от тези при формата *wirst* на *werden*.

Регулярните и отклоняващите се от тях флексионни форми на нем. *haben* могат да се обяснят като производни от две различни коренни морфеми: съдържащите *-b-* форми на глагола представляват форми на ствн. слаб глагол *habên* ‘haben, besitzen’, тези без *-b-* са от контрахирания инфинитив на този глагол *hân*. Следи от контрахирано формообразуване при *haben* днес имаме във 2./3. л. ед. ч. презенс индикатив и в целия претеритум.

1.6. Глаголът *werden*

Отклонението от парадигмата на силното спрежение при нем. *werden* е завършекът на формата за 1./3. л. ед. ч. прет. *wurde* на гласна, както при слабите глаголи (срв. *machte*). При всички останали силни глаголи изгласът на тази форма е консонантен (срв. напр. *ritt, zog, warf, band* и пр.). Също така при описателното образуване на перфект и плусквамперфект пасив формата на причастие е непрефигурирана – *worden*, а не *geworden*. Тези особености имат своето историческо обяснение.

Нем. *werden* е силен глагол. Съвременният флексионен инвентар на *werden* в презент достига крайната си точка на развитие в общи линии в края на раннонововисоконемския: В 1. л. ег. ч. през. инг. коренната гласна се изравнява с тази в мн. ч. и днес е *werde*. Формата за 2. л. ег. ч. през. инг. *wirst* възниква от синкопираната форма *wirdst* (по-старо *wirdest*) чрез асимилаторно изпадане на дентала между двете съгласни (срв. подобно развитие при раннонвн. *ornung* < *ordnung*³, срвн. *hintbere* > нем. *Himbeere*). Изпадане вследствие асимилация има и при раннонвн. форми на *werden* като *wern*, *wurn* < *werden*, *wurden*.

Възникването на съвременната форма за претеритум *wurde* може да се обясни с процеса на унифициране на претериталните окончания на силните и слабите глаголи (*interparadigmatischer Ausgleich*). При този процес окончателното за 1./3. л. ег. ч. прет. инг. на слабите глаголи е било пренесено в 1./3. л. ег. ч. прет. инг. на силните глаголи. Това пренасяне започва още в късния средновисоконемски, продължава през XV/XVI в., но през XVIII/XIX в. резултатите от него биват напълно залучени. Единственото изключение в съвременния език е формата *ich/er wurde*.

Днешната партиципална форма *worden* на *werden* е продължение на ствн. форма без префикс *gi-*. По принцип причината за прибавянето на суфикса *gi-* при образуването на формата за партицип претеритум е перфективизиращата функция на префикса. Чрез префигурирането глаголно понятие се представя като завършено. Ето защо глаголи, които поначало имат перфективно значение, образуват причастната си форма в ствн. без добавянето на *gi-*: *findan* 'finden' – парт. прет. *funtan*; *bringan* 'bringen' – парт. прет. *brāht/brungan*; *werdan* – парт. прет. *wortan* (пряко *gi-wortan*). В срвн. без *ge-* се образуват напр. формите *komen*, *funden*, *brāht*, *treffen*, *worden*, често също и *lāzen* 'gelassen', понякога *geben* (но и *gegeben*), *nomen* (но и *genommen* 'genommen'). В раннонвн. префиксът отсъства много често при перфективните глаголи, но за разлика от ствн. и срвн. в този период парт. прет. без префикс образуват и глаголи, които нямат перфективно значение, напр. *holffen* 'geholfen', *bliben* 'geblieben' и гр. Префигурирането с *ge-* при образуването на формата за парт. прет. става задължително едва през XVIII в. във връзка с усилията на граматиките за създаване нормативната уредба на езика. До днес единственото изключение се пази при формата *worden*.

1.7. Глаголи с граматическа смяна

При една голяма част от силните глаголи образуването на различните темпорални форми е свързано освен с отгласната вариация на коренната гласна и с регулярната смяна на звучни и беззвучни съгласни в изгласа на корена. Алтернацията на съгласни е обусловена от мястото на ударението в индоевропейския и се проявява в етимологически свързани думи, както и при образуването на флексионни форми, срв. напр. *leiden* и *leiten*, *dürfen* и *darben*, *heben* и *Hefe*, *ziehen* и *zog*, *gezogen*, *Zug* и пр. В специализираната научна литература регуването на съгласни в изгласа на корена се обозначава като „граматическа смяна“ (*grammatischer Wechsel*). Генетическият произход на това (пра)германско явление е обяснен от датчанина Карл Вернер през 1877 г. Явлението е записано като закон, който гласи, че при първото звукоизместване възникването в герм. на звучните или беззвучни варианти *f/b*, *p/d*, *χ/g*, *χw/gw* в средисловието на думите от угг. *p*, *t*, *k/k'*, *k''* става според това дали в угг. ударението е стояло непосредствено преди или след тях. Това развитие се отнася и до алтернацията *s - z* (*z* = звучно *s*). По закона на Вернер в ствн. възникват следните алтернации на съгласни: **f : b**, **d : t**, **h : g**, **h : w**, **s** (беззв.): **r**.

При образуване на темпоралните форми на силния клас глаголи граматическата смяна в ствн. все още е силно изразена. Съгласната в през. и прет. ег. ч. алтернира със съгласната в останалите две форми – прет. мн. ч. и парт. прет., защото в угг. формите за през. и прет. ег. ч. са носели ударение на коренната, а тези за прет. мн. ч. и парт. прет. на крайната сричка, срв. напр.: *snidan* 'schneiden', *sneid* – *snitum*, *gisnitān*; *ziohan* 'ziehen', *zōh* – *zugum*, *gizogan*; *furliosan* 'verlieren', *furlōs* – *furlurum*, *furloran*.

Тъй като граматическата смяна не е от първостепенно значение за разграничаването на темпоралните форми на силните глаголи, още в ствн. започва процес за уеднаквяване изгласа на корените им. Такъв е случаят напр. със ствн. *heffen*/*hevan* 'heben' – *huob*, *huobum*, *gihaban*. Пълно изравняване на изгласа на коренната сричка в този период вече е настъпило напр. при *sehen* 'sehen' (< угг. *sek''*-), *sah* – *sāhum*, *gisehan* (по-стари *sāwum*, *gisewan*); *lesen* 'lesen', *las* – *lāsūm*, *gilešan* (по-стари *lārūm*, *gileran*) и гр.

Премахването на тази консонантна алтернация има своето продължение в следващите езикови периоди. При повечето глаголи с граматическа смяна се установява еднаква съгласна във всички основни форми, така напр. срвн. *verliesen*, *verlōs* – *verluren*, *verloren* > нем. *verlieren*, *verlor*, *verloren*; срвн. *lihen*, *lēh* – *liwen*, *gelīwen* > нем. *leihen*, *lieh*, *geliehen* и т.н.

По-рядко е изравняването само във формите за ег. и мн. ч. претеритум. В този случай граматическата смяна се запазва. В съвременния език има само няколко такива глагола (мук са взети предвид само непроизводните глаголи): *schneiden*, *schnitt*, *geschnitten* (< срвн. *snī den*, *sneid* – *snīten*, *gesnīten*); *leiden*, *litt*, *gelitten* (< срвн. *līden* 'gehen; leiden', *leid* – *līten*, *gelīten*); *ziehen*, *zog*, *gezogen* (< срвн. *ziehēn*, *zōch* – *zugen*, *gezogen*); *sieden*, *sott*, *gesotten* (< срвн. *sīeden*, *sōl'* – *suten*,

gesoten); (*er*)*kiesen*, (*er*)*kor*, (*er*)*koren* (< срвн. *kiesen*, *kōs* – *kuren*, *gekoren*); *sein*, *war*, *gewesen* (< срвн. *sîn*, *was* – *wâren*, *gewesen*).

1.8. Силни глаголи с отклонения в презентната парадигма

За гласната в презентния корен на силните глаголи освен вътрешна флексия (съответната отгласна степен) е характерна и т.нар. „презентна променлива флексия“ (*Präsens-Wechselflexion*). По своята същност тя представлява промяна от фонемно-комбинаторен вид – *i*-преглас (*i-Umlaut*) или повдигане на *e* в *i* (*e-Hebung*, *e-Wechsel*).

В съвременния немски има силни глаголи, при които флексивните форми във 2. и 3. л. ег. ч. показват отклонение от регулярното спрежение на класа с преглас или с промяна на *e* в *i*.

1.8.1. Силни глаголи без преглас (*i-Umlaut*) във 2./3. л. ег. ч. презенс индикатив

В ствн. пред окончанията на силните глаголи за 2./3. л. ег. ч. през. инд. *-s* и *-t* стои свързващата гласна *i* (*-i-s*, *-i-t*). Това *i* предизвиква в ствн. и срвн. преглас при подходящи за това гласни. Така напр. коренната гласна *a* на глагола ствн. *faran* във 2./3. л. ег. ч. през. инд. се променя в *e* (*Primärumlaut*), така че формите в ег. ч. са *ih faru*, но *du feris*, *er ferit*. В срвн. прегласът обхваща и други гласни и двугласни (*Sekundärumlaut*), срв. напр. срвн. *stōzen* ‘stoßen’ – *ich stōze*, *du stōzest*, *er stōzet*; *loufen* ‘laufen’ – *ich loufe*, *du lōufest*, *er lōufet* и пр.

С течение на времето първоначално чисто фонетико-фонологическият преглас поема важни морфологически функции (граматикализация на прегласа). Една от тях е да маркира формите за конюнктив претеритум при силните глаголи, напр. ствн. *ich/er nâmi/wâri* > срвн. *ich/er nâme/wære*, както и тези за 2./3. л. ег. ч. през. инд. Абсолютно правило за променлива флексия на базата на прегласа във 2./3. л. ег. ч. през. инд. в срвн. все още няма. Употребата на прегласа бива регламентирана едва в края на раннонововисоконемския.

В съвременния немски като изключения от правилото за задължителна вътрешна променлива флексия (в случая преглас) във 2./3. л. ег. ч. през. инд. трябва да се разглеждат двата глагола *kotten* и *rufen*. Това отклонение от общото правило може да се обясни като налагане на вид спрежение, характерно предимно за горнонемските диалекти.

1.8.2. Силни глаголи без промяна на *-e* в *-i* (*e-Hebung*, *e-Wechsel*) във 2./3. л. ег. ч. презенс индикатив

Промяната повдигане на *e* в *i* е много ранна, настъпила е още в герм.: угр. *e* > герм. *i* пред *i*, *j* и назално съединение, ствн. също и пред *u* в следващата сричка. Силен глагол, като ствн. *geban* ‘geben’ в 1., 2. и 3. л. ег. ч., през. инд. се спряга по следния начин: *ih gib-u*, *du gib-is*, *er gib-it* (но в мн. ч. *wir geb-um*). В срвн. всички силни глаголи с коренна гласна *e* в инфинитив имат в през. инд. ег. ч. алтернативната *i* вътрешна флексия. Впоследствие в ранновн. в 1. л. ег. ч. модификацията на гласната е премахната. Процесът се развива във връзка с морфологичното унифициране на флексивния модел на силните глаголи в 1. л. ег. ч., тъй като отклонението се среща само при глаголите с коренна гласна *e* в инфинитив, напр. срвн. *ich gibe*, *nime* > нем. *ich gebe*, *nehme*, както срвн. *ich faru*, нем. *ich fahre*.

В съвременния немски без промяна на *e* в *i* се спрягат силните глаголи *heben*, *gehen*, *stehen*, както и глаголи като *bewegen*, *scheren*; *melken*, *pflügen* и пр. При *heben* повдигането на *e* в *i* не е възможно, тъй като коренната гласна *e* е получена от *a* чрез преглас. Глаголът спада към т.нар. глаголи с *j*-инфикс в презенс, срв. герм. **haffjan* > ствн. *heffen/hevan*. Формата *heben* е получена чрез изравняване на граматическата смяна, срв. срвн. *heben/heven*, *huob/huoben*, *gehoben* > ранновн. *heben*, *hub*, *gehoben* > нем. *heben*, *hub*, *gehoben*. Глаголите *gehen* и *stehen* са наследници на инфинитивните форми срвн. *gên*, *stên*. В ствн. и срвн. *gên* и *stên* се спрягат в презенс като атематичните *ti*-глаголи без съединителна гласна. Тъй като по тази причина в крайната сричка няма *i*, не може да настъпи и повдигането на коренната гласна *e* в *i* (*e-Hebung*, *e-Wechsel*). Премахването на алтернативната *i* вътрешна флексия при глаголи като *melken* и *pflügen* се свързва с преминаването им от силния в слабия клас глаголи, а при такива като *bewegen* и *scheren* – с влияние на съответните омонимни слаби глаголи.

Пълния текст четете в сп. „Чуждоезиково обучение“, кн. 6, 2017 г.

Рекламна тарифа

на Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“

София 1113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5, тел.: 02/420-04-70, 02/420-04-71; azbuki@mon.bg; www.azbuki.bg

Вестник „Аз-буки“

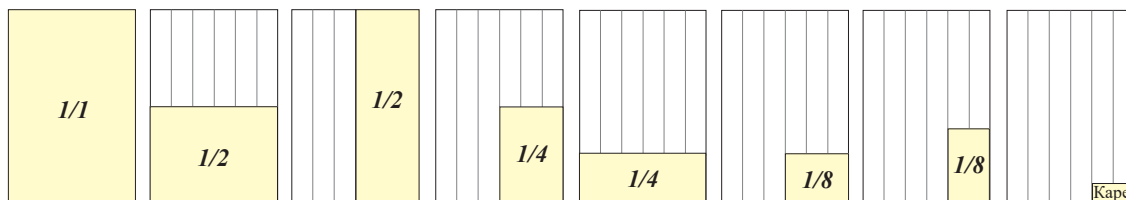
1. Стандартни карета на вътрешна страница:

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница – 256 мм/388 мм	780,00 лв.	900,00 лв.	985,00 лв.
1/2 страница – 256 мм/194 мм – 125 мм/388 мм	410,00 лв. 410,00 лв.	460,00 лв. 460,00 лв.	510,00 лв. 510,00 лв.
1/4 страница – 256 мм/97 мм – 125 мм/194 мм	230,00 лв. 230,00 лв.	258,00 лв. 258,00 лв.	270,00 лв. 270,00 лв.
1/8 страница – 125 мм/97 мм – 83 мм/147 мм	115,00 лв. 115,00 лв.	129,00 лв. 129,00 лв.	135,00 лв. 135,00 лв.
каре (83 мм x 50 мм)	30,00 лв.	43,00 лв.	45,00 лв.

2. Цени за реклама на първа и последна страница – по договаряне

3. Влагане на стандартни вложки с тегло до 20 г – 80 лв. за 1000 бр.

4. Влагане на нестандартни вложки – по договаряне.

Научно-методическите списания на издателство „Аз-буки“

1. Цена за вътрешна страница

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница	90 лв.	130 лв.	180 лв.
1/2 страница	50 лв.	70 лв.	90 лв.
1/4 страница	30 лв.	45 лв.	70 лв.

2. Цена за реклама на втора, трета или четвърта корица – по договаряне.

3. Размер на една печатна страница в списанията на НИОН „Аз-буки“:

а. Обрязан формат: 167 мм x 233 мм

б. Необрязан формат: 171 мм x 240 мм

4. Влагане на вложки – по договаряне.

Забележка:

Всички посочени цени са без ДДС.

Отстъпки при брой и обем публикации или комбинирана реклама в няколко издания на издателство „Аз-буки“ – по договаряне.

Тарифата е в сила от 1 юли 2017 г.